

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVIII.

Fasc. 12.

JUHÁSZ ZSUZSANNA

**A megújult Európai Börtönszabályok
ismertetése**

SZEGED
2006

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis

ATTILA BADÓ, ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS,
LÁSZLÓ BODNÁR, ERVIN CSÉKA, JÓZSEF HAJDÚ, MÁRIA HOMOKI-
NAGY, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS
MARTONYI, IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ,
LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BADÓ ATTILA, BALOGH ELEMÉR, BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL,
BODNÁR LÁSZLÓ, CSÉKA ERVIN, HAJDÚ JÓZSEF, HOMOKI-NAGY
MÁRIA, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, PACZOLAY
PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE,
TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

Ismeretesen a Bűncselekmények megelőzéséről és a büntettek kezeléséről szóló I. ENSZ-kongresszus fogadta el 1955-ben az Európai Börtönszabályok néven ismertté vált szabálygyűjteményt, mely az időközben felmerülő hiányosságok kiküszöbölése és a szükséges korszerűsítések után 1987-ben nyerte el végső formáját.

Az elmúlt közel két évtized után ismét szükségessé vált az Európai Börtönszabályok lényeges átdolgozása és aktualizálása annak érdekében, hogy megfeleljen a végrehajtási joganyagban és a gyakorlatban egyaránt bekövetkezett fejlődésnek. Az Európában lezajló folyamatok és ezzel kapcsolatban a társadalomban, a büntető politikában és ítélkezési gyakorlatban bekövetkező változások, valamint az a tény, hogy az Európa Tanács új tagokkal bővült, együttesen fejtették ki hatásukat mind a börtönök igazgatására, mind a fogvatartottakkal való bánásmódra. E tényezők késztették arra a Bűnözési Problémák Európai Bizottságát (CDPC), hogy megbízza a Börtönügyi Együttműködési Tanácsot (PC-CP) hangolja össze a „mintaszabályzatot” a jelenlegi gyakorlattal.

Az ajánlás ebben a szerteágazó fejlődésben kulcsszerepet tulajdonít az Emberi Jogok Európai Bíróságának (ECtHR),¹ valamint a Kínzás és az Embertelen vagy Megalázó Büntetések vagy Bánásmódok Megelőzése Európai Bizottságának (CPT).² Amíg az előbbi döntéseiben – többek között az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Védelméről szóló Európai Egyezmény felhasználásával – a hangsúly a fogvatartottak alapvető jogainak védelmére helyeződött, addig a CPT a fogvatartottakkal való bánásmód elvi és gyakorlati kérdéseit helyezte előtérbe. A jelen ajánlás szempontjából kiemelendők az általános jelentésekben tükröződő standardok.

A szabálygyűjteménybe, melyet az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec (2006) 2. számon, 2006. január 11-én fogadott el, számos időközben megalkotott Európa Tanácsi ajánlás is beépítésre került. Így szükséges megemlíteni a börtönművelődésről szóló R (89) 12. számú ajánlást, a börtönegészségügy etikai és szerkezeti aspektusairól szóló R (98) 7. számú ajánlást, a feltételes szabadságra bocsátásról szóló R (2003) 22. számú ajánlást, az életfogytig tartó szabadságvesztésre és az egyéb hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak börtönigazgatóságok általi kezeléséről szóló R (2003) 23. számú ajánlást. A megújult szabálygyűjteményhez kapcsolódó magyarázó jegyzet külön kiemeli a büntetés-végrehajtási intézetek túlsúlyfolságáról és a börtönnépesség inflálódásáról szóló R (99) 22.

¹ European Court of Human Rights (ECtHR).

² European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT).

számú ajánlást, mely az ultima ratio elv alkalmazását szorgalmazza a fogvatartotti létszám csökkentése érdekében.

Az új Börtönszabályok számos olyan kérdéssel foglalkozik, amire az 1987-es szabályanyag még nem tért ki, illetőleg nem tért ki ilyen részletességgel. Így például önálló részként kezeli az egészségügyi ellátás kérdéskörét, külön címszó alatt tárgyalja a 18. életévüket be nem töltött fiatalok fogvatartásának szabályait, rögzíti azokat a legfontosabb szabályokat, amelyek olyan gyermekekre vonatkoznak, akik a végrehajtási intézetben szüleikkel maradhatnak. Új elem továbbá az etnikai és nyelvi kisebbségekkel foglalkozó szabályanyag, mely e fogvatartotti kör sajátos szükségleteire koncentrál, de megemlíthetők a végrehajtási intézetek feletti kormányzati felügyeletre és a független szervezetek általi ellenőrző tevékenységre vonatkozó rendelkezések, valamint a közvéleményt és az ehhez kapcsolódó kutatási programokat tárgyaló normák is. Ugyancsak új elem az ajánlás VIII. része, mely a valamennyi fogvatartottra vonatkozó szabályokon túlmenően, az elítéltek vonatkozásában tartalmaz külön rendelkezéseket.

Az ajánlás megalkotása során igényként fogalmazódott meg, hogy e megújult szabályanyag legyen átfogó, és ne kötelezze a tagállamokat irreális feladatok teljesítésére. Ugyanakkor a bevezetőben a Miniszteri Bizottság elismerte, hogy e szabályok kivitelezése, az azoknak való megfelelés egyes tagállamoktól számottevő lépések megtételét fogja megkövetelni. Az ajánlás tulajdonképpen egy útmutató a tagállami végrehajtási jog modernizálására, amely egyúttal segítséget is nyújt olyan végrehajtási döntések meghozatalában, melyek tekintetében a szabályok belső jogba ágyazása esetlegesen még nem történt meg.

Az ajánlás végül a szabálygyűjtemény, valamint magyarázó szövegének minél szélesebb körben történő lefordítására, és közzétételére ösztönzi a tagállamokat, külön kiemelve az igazságügyi hatóságok, a börtönszemélyzet és a fogvatartottak általi megismerés szükségességét.

Az ajánlás függeléke

Az ajánlás függeléke 9 részre tagolódik: az I. részben 9 alapelv, valamint a szabályok alkalmazási köre került megfogalmazásra, a II. a szabadságvesztés feltételeit taglalja, a III. az egészségüggyel, az egészségügyi ellátással foglalkozik, a IV. részben kaptak helyet a büntetés-végrehajtás rendjével összefüggő kérdések, az ajánlás soron következő része pedig a börtönigazgatás és a végrehajtási személyzet címet viseli. A VI. rész a felügyelet és az ellenőrzés kapcsolódó szabályanyagát, a VII. a jogerősen el nem ítélt fogvatartottakra vonatkozó külön rendelkezéseket tartalmazza. A Börtönszabályok utolsó előtti része az elítéltekre irányadó végrehajtási rezsím célját és annak végrehajtását, a szervezeti aspektusokat és kérdéseket taglalja, míg a IX. részben kapott helyet a szabálygyűjtemény korszerűsítésére vonatkozó rendelkezés.

I. rész
Alapelvek

Az új Európai Börtönszabályok jellemzője, hogy az első 9 szabály kiemeli azon alapvető elveket, elvi tételeket, melyek a szabálygyűjtemény egységes egészként való interpretációját és végrehajtását irányítják, vezérlik. Ezen elvek szó szerinti jelentésének és szellemiségének alkalmazását, minden a jelen függelékben szabályozott kérdésben meg kell követelni és érvényesíteni. Amíg a korábbi mintagyűjteményben az emberi méltóság tiszteletben tartása, a faji, nemi, vallási, politikai megkülönböztetés tilalma, az igazságosság-törvényesség, az emberiség követelménye, valamint a börtönigazgatóságoktól független felügyeleti szerv tevékenységének szükségessége került alapelveként megfogalmazásra, addig a 2006-ban elfogadott Börtönszabályok az emberi méltóság tiszteletben tartásának elvi tétele (1.) mellett újabb alapvető követelményeket fektet le. Rögzíti, hogy a személyi szabadságuktól megfosztott személyeknek mindazon jogai megmaradnak, melyeket az ítélettel vagy az őrizetbe helyezéssel nem vontak el tőlük (2.). Kifejti, hogy a személyi szabadság elvonásával szükségszerűen együtt járó jogkorlátozáson túlmenően a jogok korlátozását a lehető legminimálisabbra kell visszaszorítani, és egyúttal a korlátozásoknak arányban kell állniuk azon törvényi feladattal, melynek keretében meghatározásra kerültek (3.). Elvi éllel fogalmazza meg, hogy azon börtönfeltetelek, melyek megsértik a fogvatartottak emberi jogait az erőforrások hiányával nem igazolhatóak (4.). Szól továbbá a normalizáció követelményéről (5.), a társadalomba történő sikeres reszocializáció elősegítésének szükségességéről (6.). Ugyancsak alapelveként fekteti le a külső társadalmi szervezetekkel való együttműködés igényét, és a civil társadalomnak a börtönéletbe való bevonására ösztönöz (7.). Elismeri továbbá a büntetés-végrehajtási személyzet kulcsszerepét a végrehajtási folyamatban, így az általuk elvégzett fontos társadalmi feladatnak, a fogvatartottakkal való emberséges bánásmódnak rendeli alá toborzásukat, képzésüket és munkafeltételeiket is (8.). Végezetül leszögezi a büntetés-végrehajtási intézetek feletti ellenőrzés és a felügyelet szükségességét, ami kormányzati felügyeletben és független ellenőrzésben kell, hogy testet öltjön (9.).

Hatáskör és alkalmazás

Az I. részen belül találjuk még a hatásköri szabályokat és az alkalmazásra vonatkozó rendelkezéseket.

A 10. pont a szabálygyűjtemény alkalmazása szempontjából definiálja a fogvatartotti kategóriát, mely alatt a bíróság döntése nyomán az őrizetben, illetve előzetes letartóztatásban lévő személyeket, valamint az elítélést követően személyi szabadságuktól megfosztott elítélteket kell érteni. Az ajánlás kiemeli, hogy általá-

ban csak ezen személyi kört kell végrehajtási intézményben³ fogvatartani (10.2.). Ezt követően a szabályok alkalmazását két irányba terjeszti ki. Egyrészről a Börtönszabályok irányadóak és alkalmazandóak olyan személyekre is (pl. bevándorolt fogvatartottak), akiknek a fogvatartása bármely más okból börtönben történik, másrészről a korábban fogvatartottként meghatározott személyi körre, amennyiben személyi szabadságtól való megfosztásukra más okból nem börtönben (pl. rendőrségi fogdában) kerül sor (10.3.).

A mintaszabályzat külön szól a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény⁴ 37. c. cikkelyében rögzített követelményről, melynek értelmében a 18 év alatti fiatalokúak esetén speciális fogvatartási feltételeket kell érvényesíteni és tilos őket felnőttkorúakkal együtt fogvatartani (11.1.). Ettől az általános szabálytól való eltérés csak kivételes esetekre szorítkozhat és ilyenkor a fiatalokúak státuszára, sajátos szükségleteikre tekintettel speciális rendelkezések alkalmazása szükséges (11.2.). Így például azon büntetés-végrehajtási rendszerek esetén, ahol nagyon kis létszámú a fiatalokú fogvatartotti állomány, az ő elkülönítésük teljes elszigeteltségüket is jelenthetné, ezért kerülhet sor elhelyezésükre a felnőtt korúak számára rendszeresített intézményben.

Ugyancsak az I. részben kaptak helyet a mentális betegségben szenvedőkre vonatkozó – a fiatalokúakéval analóg – rendelkezések. A szellemileg beteg, illetőleg olyan személyek esetében, akiknek mentális egészségi állapota összeegyeztethetetlen a börtönben történő fogvatartással, az erre a célra létrehozott speciális intézményekben való elhelyezés az indokolt (12.1.). Ha kivételes jelleggel mégis büntetés-végrehajtási intézetben helyeznék el őket, státuszukra, valamint sajátos szükségleteikre figyelemmel speciális rendelkezések érvényesítése szükséges az ő esetükben is (12.2.). Végezetül a szabálygyűjtemény a diszkrimináció tilalmát, ezen szabályok pártatlan alkalmazását tartalmazza (13.). Fontos megemlíteni, hogy a fiatalokúak, valamint a mentális betegségben szenvedők védelme és speciális szükségleteikhez igazodó kezelésük nem tekinthető pozitív diszkriminációnak.

II. rész

A szabadságvesztés végrehajtásának feltételei

Az ajánlásnak ez a legterjedelmesebb része foglalkozik – többek között – a fogvatartottak befogadásával, elosztásával, elszállásolásával, a higiénéjével összefüggő kérdésekkel, a ruházattal, az étellemezzel, a jogi tanácsadással, a külvilággal való kapcsolattartással, a börtönrezsimmel, a munkáltatással, a testgyakorlással és rekreációval, a fogvatartottak oktatásával, a vallásgyakorlás kérdéseivel, a tájékoz-

³ Az ajánlás szövege a „prison” börtön kifejezést használja. Ez a terminológia országonként eltérő jelentést hordozhat, így egyes államokban – ahogy hazánkban is – büntetés-végrehajtási intézetet, másutt fegyintézeteket, munkakolóniákat értenek alatta.

⁴ Az Egyezményt az Egyesült Nemzetek 1989-ben fogadta el. hazánkban kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény.

tatással, és a szabadítással. Külön rendelkezések vonatkoznak továbbá a női fogvatartottakra, a fiatalkorúakra, a külföldi állampolgárokat, valamint az etnikai és nyelvi kisebbségekre.

A befogadásra vonatkozó szabályanyag legfontosabb elemei a következők. A fogvatartás feltételeként érvényes bebörtönzési határozatot kíván meg az ajánlás (14.), illetve pontokba szedi azokat a kérdéseket, melyeket a fogvatartással összefüggésben közvetlenül a befogadást követően fel kell jegyezni (pl. a személyazonossággal kapcsolatos információkat; a bebörtönzés okát a hatóság megjelölésével; a befogadás napját, óráját; a vagyonleltárt; bármely látható sérülést; a fogvatartott egészségi állapotára vonatkozó információkat) (15.1.). Ezt követően számba veszi azokat a szükséges lépéseket, amelyeket a befogadást követően a lehető legrövidebb időn belül meg kell tenni. Így kiemeli a fogvatartottak tájékoztatási kötelezettségét jogaikról, kötelezettségeikről, a börtönfegyelemmel összefüggő rendelkezésekről. Külön kihangsúlyozza a fogvatartottak egészségügyi vizsgálatát, melyre ideális esetben a befogadás napján, de minden esetben az azt követő 24 órán belül kell sort keríteni. Ugyancsak szól a fogvatartottak veszélyesség szempontjából történő besorolásáról (16.).

Az elosztás, elszállásolás rendelkezéseinek központi eleme, hogy szükségtelen megpróbáltatásoknak ne tegye ki se a fogvatartottat, se pedig családját. Így került megfogalmazásra a lakóhelyhez, illetve a társadalmi rehabilitáció helyszínéhez legközelebb eső elhelyezés követelménye, ami a külvilággal való minél szorosabb kapcsolattartás révén jobban segítheti a sikeres reszocializációt (17.1.). Az életfogytig tartó szabadságvesztésre és az egyéb hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak börtönigazgatások általi kezeléséről szóló R. (2003) 23. számú Európa Tanácsi ajánlás szellemében ez a rendelkezés valamennyi fogvatartottra irányadó, azaz az életfogytig tartó szabadságvesztés ténye nem kell, hogy szükség-szerűen speciális börtönben vagy megszorító rezsimben történő végrehajtást eredményezzen.⁵

Az elszállásolás kapcsán az ajánlás az Emberi Jogok Európai Bíróságának számos döntésé⁶ szem előtt tartva kimondja, hogy tekintettel kell lenni az emberi méltóságra, és amennyire lehetséges a magánéletre, továbbá az egészségügyi, higiéniai követelményekre, világításra, fűtésre, szellőzésre (18.1.). A CPT 11. Általános Jelentésére [CPT/Inf (2001)16] figyelemmel pedig hangsúlyozza, hogy minden olyan épületben, ahol a fogvatartottakat elszállásolják, munkát végeznek, vagy gyülekeznek, biztosítani kell a megfelelő méretű ablakokat annak érdekében, hogy

⁵ Lásd a R (2003) 23. számú ajánlás 7. pontját.

⁶ Példaként említhető Price Egyesült Királyság elleni ügye. A bíróság ítélete szerint a brit hatóságok megsértették az Egyezmény 3. cikkében foglalt kínzás tilalmát azzal, hogy a súlyosan rokkant személyt olyan körülmények között tartották fogva, ahol egészségét veszélyeztető hideg volt, csak nagy nehézségek árán tudta a WC-t használni és magát tisztán tartani, emellett az ágy keménysége és elérhetetlensége miatt a fogvatartott felfekvések kialakulásának volt kitéve.

a fogvatartottak természetes fénynél tudjanak olvasni, dolgozni, illetőleg lehetővé tegyék a friss levegő beáramlását (18.2.).⁷

Új elem az ajánlás szövegében, hogy az elszállásolással összefüggésben fentebb ismertetett minimális követelményeket be kell ültetni a nemzeti joganyagba (18.3.). Ezen túlmenően ugyancsak új gondolat miszerint a belső jognak kellene biztosítani azokat a mechanizmusokat, melyek lehetővé teszik, hogy e minimum követelmények ne sérüljenek a végrehajtási intézmények túlszűfolttsága miatt (18.4.). E körben a túlszűfolttság kezeléséhez kapcsolódó minimális elvárás lehet a végrehajtási intézmények maximális kapacitásának pontos meghatározása.⁸

Az éjszakai elszállásolásnál az ajánlás követendőnek az egyszemélyes zárkában való elhelyezést tekinti, de elismeri, hogy kivételes jelleggel a szállás megosztása előnyösebb is lehet (18.5.). Ilyen esetekben azonban alapkövetelmény, hogy a szálláshely alkalmas legyen erre a célra, míg a lehetőség szintjén fogalmazza meg a Börtönszabályok az együttélésre képes fogvatartottak közös zárkában való elhelyezését (18.6.).⁹ Az ajánlás egyensúlyt kíván teremteni az éjszakai órákra irányadó egyszemélyes elhelyezés és a napközbeni társas kapcsolatok nyújtotta előnyök között. Így annak érdekében, hogy a fogvatartottak szervezett tevékenységekben vegyenek részt, az elkülönített fogvatartástól el lehet tekinteni, de ezen fogvatartotti csoportokat éjszakára már el kell(ene) különíteni (18.9.).

A *higiénia*val összefüggő rendelkezések egyaránt érintik a végrehajtási intézmények tisztaságát és a fogvatartottak személyes higiéniáját. A kettő közötti kapcsolat abban nyilvánul meg, hogy az ajánlás ösztönzi a börtönhatóságokat, tudatosítsák a fogvatartottakban nemcsak saját maguk, hanem környezetük tisztántartásának fontosságát is. Kiemelendő továbbá, hogy a büntetés-végrehajtásnak kell biztosítani a higiéniával összefüggő rendelkezések megvalósítását, ide értve többek között az általános tisztálkodási eszközökhöz való hozzáférést (19.4.).

A *higiénia* kérdéskörével szorosan összefügg a fogvatartottak *ruházatával*, *ágyneműjével* foglalkozó szabályanyag. Minden olyan eset ugyanis, amikor a fogvatartottak ruházata nem megfelelő, az ágynemű nem higiénikus, az az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkelyének megsértését eredményezheti.¹⁰ Az ajánlás vonatkozó rendelkezései ezért a börtönök azon intézkedéseit határozzák meg –

⁷ A magyarázó jegyzet külön kiemeli e tárgykörben a megfelelő méretű zárkák nagyságának meghatározását, melynél figyelembe kellene venni, hogy a fogvatartottak mennyi időt töltenek bezárva zárkaikban.

⁸ Az ajánlás kommentárja azon országokat hozza fel példának, amelyek, ha a maximális kapacitást elérik, az új fogvatartásokat korlátozzák, illetve megállítják. Így ha az érintett személy nem jelent komoly veszélyt a társadalomra várólistára kerül és személyi szabadságát ideiglenesen nem vonják el.

⁹ Közismert tény, hogy a végrehajtási intézmények túlszűfolttsága megnehezíti, illetve lehetetlenné teszi az egyszemélyes elhelyezés biztosítását. Erre az igényre azonban mindenképpen figyelemmel kell lenni új börtönök építése során.

¹⁰ Az Egyezmény 3. cikkének megsértését állapította meg a bíróság többek között Dougoz Görögország elleni ügyében. A 2001. március 6-án kelt ítélet szerint a kérelmező fogvatartásának körülményei, nevezetesen a túlszűfolttság, az ágyak és fekvőhelyek, valamint a szükséges higiéniai berendezések hiánya a hivatkozott egyezmény 3. cikkével ellentétes megalázó bánásmódnak minősülnek, a kínzás tilalmába ütköznek.

egybecsengve a korábbi szabálygyűjteménnyel – melyekkel az ilyen helyzetek elkerülhetők. Így például valamennyi fogvatartott számára biztosítani kell saját ágyneműt, matracot és ágyneműt, melyeket rendben kell tartani és olyan gyakran cserélni, hogy tisztaságuk biztosítva legyen (21.).

A fogvatartottak *élelmezése* kapcsán a börtönhatóságok elemi feladata a fogvatartottak számára tápláló étrend biztosítása (22.1). Ez egyfajta hangsúlyváltást tükröz a két szabálygyűjtemény között, mivel az ajánlás korábbi szövege a fogvatartottak élelmezéséről szólt, addig a jelenlegi a tápláló étrend biztosításának követelményét szorgalmazza.

Az ajánlás *jogi tanácsadással* összefüggő részéből kiemelést érdemel, hogy a jogi tanácshoz való jog, ami büntető és polgári jogi kérdésekre egyaránt vonatkozhat, már valamennyi fogvatartottat megillető jogosultság, szemben a korábbi nemzetközi standardokkal, melyek csak az előzetesben lévők e jogáról tettek említést (23.1.). Az ajánlásnak megfelelően a végrehajtási intézeteknek kell biztosítaniuk, hogy a fogvatartottak közötti, valamint a jogi tanácsadóval való megbeszéléseket és egyéb kommunikációt (pl. levelezést) bizalmasan kezeljék (23.4.). E körben korlátozások csak kivételes jelleggel alkalmazhatóak, így súlyos bűncselekmény megelőzése érdekében vagy a börtön biztonságának veszélyeztetése esetén. Alapkövetelmény azonban, hogy az egyedi esetekben a korlátozás okát meg kell határozni és írásban közölni kell az érintett fogvatartottal (23.5.).

A *külvilággal való kapcsolattartás* fontossága régtől fogva elismert, így az a nézet is, hogy a személyi szabadság elvonása nem járhat együtt a külső kapcsolatokat teljes elvesztésével. A sikeres társadalomba való visszatéréshez elengedhetetlen tehát a kapcsolattartás különböző formáinak biztosítása. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikkelye például rögzíti, mindenkinek joga van ahhoz, hogy tiszteletben tartsák magán, valamint családi életét, kapcsolatait. Ennek megfelelően az ajánlás kiemeli a büntetés-végrehajtási hatóság arra irányuló kötelezettségét, hogy ezen jogok tiszteletben tartását biztosítsa a végrehajtás tényéből fakadó szükségszerű korlátozásokkal. Így pl. a kommunikáció korlátozható, illetőleg ellenőrzés alá vonható a nyomozási cselekmények folytatása érdekében, preventív jelleggel újabb bűncselekmény megelőzése céljából, esetleg a bűncselekmény áldozatának védelme okán (24.2.). A magyarázó jegyzet szerint követendő példa lehet ilyen esetekben a megszorításokat egy előzetes bírósági határozathoz kötni. Az ellenőrzés tekintetében ugyancsak törekedni kell az arányosságra, annak függvényében, hogy a kommunikáció adott formája milyen veszélyt jelenthet, és nem szabad felhasználni azt a kapcsolattartás korlátozásának burkolt módjaként. E megszorításokat tehát szűk keretek között kell tartani, annak érdekében, hogy a kapcsolattartás elemi szintjének biztosítását ne érinthessék. Természetesen a korlátozó rendelkezések a különböző kommunikációs formák függvényében alakulnak, ahhoz időmúlnak. Amíg ugyanis a levelek és a telefonhívások könnyen ellenőrizhetőek, addig az elektronikus kommunikáció, így az e-mailek magasabb biztonsági kockázatot jelentenek, ezért használatuk meghatározott keretek közé szorítható. Tekintettel

arra, hogy egyes kapcsolattartási formák biztonsági kockázata idővel változhat, így e tekintetben az ajánlás speciális iránymutatást nem tartalmaz.

Ismeretesen a kapcsolattartásnak vannak olyan formái is, melyek korlátozás alá nem eshetnek, így kapnak kiemelt figyelmet az Emberi Jogok Európai Bíróságának egyes döntéseiben az Európai Emberi Jogi Szervezetekkel folytatott fogvatartotti kommunikációk. Az ajánlás ehhez kapcsolódóan rögzíti, hogy a nemzeti jogok feladata azon nemzeti, valamint nemzetközi szervezetek, hatóságok meghatározása, amelyekkel a kapcsolattartás nem eshet megszorítás alá (24.3.).

A Börtönszabályok több pontban is kiemeli a családdal, illetőleg a közeli hozzátartozókkal való kapcsolattartás fontosságát. Így szól többek között az intim családi beszélők lehetőségéről, humanitárius célok érvényesítéséről (beteg hozzátartozó meglátogatásáról, temetésen való részvételről, jelentős családi eseményről például gyermek születése), a család tájékoztatásáról a bebörtönzés tényével, másik intézménybe történő átszállítással, súlyos betegséggel vagy sérüléssel összefüggésben. Ezen túlmenően, ha bármilyen információ érkezik a végrehajtási hatósághoz a fogvatartott közeli hozzátartozójának haláláról, súlyos betegségről a fogvatartottat haladéktalanul tájékoztatni szükséges (24.5.-24.9.).

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 10. cikkelyében garantált véleménynyilvánítás szabadságához való jog¹¹ részeként engedélyezni kell továbbá a fogvatartottaknak, hogy tájékozódjanak a közélet eseményeiről, kivéve, ha speciális tilalom vonatkozna egy meghatározott időtartamra (24.10.). Ugyancsak fontos megemlíteni, hogy az ajánlás szellemében a büntetés-végrehajtási hatóságnak kell biztosítani a fogvatartottak részvételét a választásokon, népszavazáson és egyéb közéleti eseményeken, feltéve, hogy ez a joguk a nemzeti jogban nem esik tilalom alá (24.11.). Végezetül a 24.12. számú szabályban a fogvatartottak véleménynyilvánításhoz való joga kerül szembe az ezen jog korlátozásához fűződő érdekekkel. Amíg ugyanis egyrészt engedélyezni kell a fogvatartottaknak, hogy kapcsolatba lépjenek a médiával, addig társadalmi érdekből, a biztonság megtartása, az áldozat integritásának, valamint egyéb fogvatartottak és a végrehajtási személyzet megóvása érdekében e jog korlátozható, tilalmazható is.

A *börtönrezsím* címet viselő szabályanyag az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelményéből kiindulva és a CPT gyakorlatát követve fogalmazza meg annak szükségességét, hogy a különféle fogvatartotti tevékenységeket minél hosszabb tartamban (legalább napi 8 órában) gyakorolhassák zárkaikon kívül (25.2.). Ezen túlmenően kiemelt figyelmet kell szentelni egyrészt azon fogvatartottakra, akik a munkáltatásban nem vesznek részt, így számukra egyéb hasznos tevékenységet kell biztosítani, valamint azon fogvatartottak szükségleteire, akiknek a sérelmére testi, mentális vagy szexuális visszaélést követtek el (25.3–25.4.).

¹¹ A Golden kontra Egyesült Királyság ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága például megállapította, hogy a fogvatartottak a bebörtönzésük ellenére nem veszítik el teljesen az Egyezmény 10. cikkében biztosított jogot. Leszögezte ugyanakkor, hogy a fogvatartottak körében e szabadságjog több korlátozás alá eshet, mint a szabad társadalomban. Bővebben WELLER MÓNKA: A fogva tartottak szólásszabadsága és a Strasbourgi esetjog. *Fundamentum*, 2001/1. 121–124. p.

A börtönbeli *munkáltatás* ismeretesen az elítéltek esetén kötelező, míg az előzetes letartóztatottnál jogosultság. Az ajánlás értelmében a munkát a börtönre-zsim pozitív elemének kell tekinteni és soha nem használható büntetésként (26.1.). A börtönhatóságokban pedig törekedniük kell arra, hogy valamennyi fogvatartotti kategória számára megfelelő hasznos munkát biztosítsanak (26.2.). Amennyire lehetséges ez a munka olyan legyen, hogy fenntartsa vagy növelje a fogvatartottak képességeit a szabadulás utáni minél sikeresebb érvényesülésben (26.3.). Ugyancsak fontos szabály, hogy a női fogvatartottak számára is biztosítani kell a munka valamennyi típusát, azaz a munkaformák ne korlátozódjanak a tradicionálisan női tevékenységekre (26.4.).

A normalizáció alapelvét követve tartalmaz az ajánlás számos olyan a fogvatartottakra vonatkozó rendelkezést, amely a külső munkáltatáshoz való közeledést szorgalmazza. Így a börtönbeli munkavégzés tárgyában elfogadott R(75)25. számú Európa Tanácsi ajánlás szellemiségét tükrözve kerültek megfogalmazásra a munkaegészségügyre, a biztonsági előírásokra, a fogvatartottak ipari balesetek elleni biztosítására, a maximális napi és heti munkaidőre, valamint a nemzeti társadalom-biztosítási rendszerbe történő bekapcsolódásra vonatkozó minimum szabályok (26.13–26.17.). Ugyancsak a szabad társadalomban érvényesülő normákhoz való közeledésként értelmezhetők a javadalmazásra vonatkozó rendelkezések is. Ezek közül a legfontosabb, hogy a fogvatartottak bérezése legyen igazságos, avagy méltányos, mégpedig függetlenül attól, hogy a munkavégzést a börtönigazgatóság önállóan vagy magánvállalkozókkal való együttműködés keretében biztosítja (26.10.).

Végezetül szükséges megemlíteni a börtönmunka kizsákmányolásának megelőzését célzó szabályanyagot. Ennek lényege, hogy a fogvatartottak tevékenységét nem szabad alárendelni a termelőmunkából származó haszonnak, még akkor sem, ha fontos szerepet játszik a végrehajtási körülmények fejlesztésében, a képzés minőségének és tartalmának javításában (26.8.).

A *testgyakorlás és a rekreáció* szükségességét a büntetés-végrehajtási intézetekben a CPT 2. Általános Jelentése [CPT/Inf (92)3] már szorgalmazta. Ez a felfogás jelenik meg az ajánlás szövegében is: a testgyakorlás és a rekreáció lehetőségét valamennyi fogvatartott számára biztosítani kell (27.1.), azaz e tevékenységek nem tekinthetők csak az elítéltekre irányadó tréning és kezelési program részének. Jelentőségük pedig abban rejlik, hogy a sport, a játékok, a kulturális programok, hobbi és egyéb szabadidős tevékenységek a börtönéletet a lehetőségekhez képest igyekeznek normalizálni, fejlesztik a társadalmi és interperszonális készségeket, emellett a gyülekezéshez való jog gyakorlását is lehetővé teszik (27.3–27.7.).

A Börtön szabályok következő alcíme a *fogvatartottak oktatásának* általános szabályait tartalmazza, az elítéltekre vonatkozó külön rendelkezések az ajánlás VIII. részében kaptak helyet. E körben a Miniszteri Bizottság börtönoktatással foglalkozó R(89)12. számú ajánlása tekintendő irányadónak. Ennek megfelelően elsőbbséget kell, hogy élvezzenek azok a fogvatartottak, akik olvasási vagy számolási nehézségekkel küzdenek, illetve akiknél hiányzik az alapfokú vagy a képesítést

nyújtó oktatás (28.2.). Kiemelt figyelmet kell továbbá szentelni a fiatal fogvatartottak és a speciális szükségletűek oktatására (28.3.). Ugyancsak fontos követelmény, hogy a börtönrezsimen belül az oktatás nem rendelkezhet alacsonyabb státusszal, mint a munkavégzés, és emellett a fogvatartottakat nem érheti pénzügyi vagy egyéb hátrány azért, mert az oktatásban vesznek részt (28.4.). Ezen túlmenően egyrészről a fogvatartottak oktatását – amennyiben megvalósítható – integrálni kell az ország oktatási és szakképzési rendszerébe, annak érdekében, hogy a szabadulást követően nehézségek nélkül folytathassák tanulmányaikat és szakképzésüket. Másrészről pedig az oktatást külső oktatási intézményekben kellene lebonyolítani (28.7.). Az ajánlás vonatkozó része végül szól a börtönkönyvtáraknak a fogvatartottak oktatásában betöltött szerepéről (28.5–28.6.).

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 9. cikkelyében rögzített *gondolat, lelkiismeret és vallásszabadság* kérdései, e jogok érvényesülése alkotja az ajánlás soron következő szabályanyagát. Az itt lefektetett rendelkezések elsősorban azt taglalják, hogy hogyan lehet legjobban megszervezni a vallási életet a végrehajtási intézmények keretein belül pl. vallásos összejövetelek, vallások képviselőinek látogatásai, vallási tárgyú irodalom útján (29.1–29.2.). A korábbi ajánlással megegyező tartalommal került továbbá megfogalmazásra az a követelmény, hogy a vallásgyakorlás, annak minden elemével együtt, nem lehet kényszerítő avagy kötelező jellegű a fogvatartottak számára (29.3.).

A *fogvatartottak tájékoztatása* elengedhetetlen kelléke egy jól működő végrehajtási rendszernek. Ennek megfelelően már a végrehajtási intézetbe történő befogadásakor tájékoztatni kell minden fogvatartottat az általuk ismert nyelven írásban és szóban a börtönfegyelemmel összefüggő rendelkezésekről, az őket megillető jogokról, valamint az őket terhelő kötelezettségekről (30.1.). Engedélyezni kell továbbá, hogy az ismertető írásos változatát maguknál tarthassák (30.2.). Végezetül tájékoztatási kötelezettsége van a végrehajtó hatóságnak a fogvatartottat érintő jogi eljárásról, elítélés esetén pedig a kiszabott szabadságvesztés tartamáról és a feltételes szabadságra bocsátás feltételeiről, lehetőségéről (30.3.). A magyarázó jegyzet kiemeli, hogy a fogvatartottak kezelésének jobb megértését célozná az is, ha e szabályok, rendelkezések a családtagok számára is elérhetőek, hozzáférhetőek lennének.

A *fogvatartottak vagyontárgyaira* vonatkozó rendelkezések érintik a fogvatartottak birtokában tartható tárgyakat, valamint azokat, melyeket biztonságos megőrzőbe kell elhelyezni. Az alapvető követelmény mindkét kör tekintetében a biztonságos őrzésre, a vagyontárgyak megfelelő jó állapotban tartására irányul (31.1.–31.7.).

A *fogvatartottak szállítását* tárgyaló szabályanyag 3 pontban foglalja össze a legfontosabb szempontokat. Így előtérbe kerül a fogvatartottak anonimitásának megőrzésére irányuló kíváncsi, mind a végrehajtási intézetbe történő beszállítás, mind az onnan történő elszállítás kapcsán (32.1.). Az ajánlás kategorikusan megtiltja a fogvatartottak olyan járműveken való szállítását, melyek nem megfelelően szellőznek, rossz a világításuk vagy feleslegesen testi megpróbáltatást vagy meg-

aláztatást okoznának (32.2.). Végezetül leszögezi, hogy e tevékenység az állami hatóságok felügyelete mellett és az állam költségén történik (32.3.).

A *szabadítás* tárgykörében rögzített rendelkezések már valamennyi fogvatartotti kategóriára vonatkoznak: „minden fogvatartottat késedelem nélkül szabadítani kell a bebörtönzés tartamának lejártával, illetve ha a bíróság vagy más hatóság a szabadítást elrendeli.” (33.1.), míg az elítéltekre vonatkozó külön normák az ajánlás VIII. részében kaptak helyet. Az előbb hivatkozott szabályanyag összességében azon lépéseket fogalmazza meg, melyek célja annak elősegítése, hogy a társadalomba történő visszatérés sikeres, eredményes legyen (33.2–33.8.).

Ahogy az már a bevezetőben említésre került, a II. részben külön rendelkezések találhatók a női fogvatartottakra, a fiatalkorúakra, a külföldiekre, valamint az etnikai és nyelvi kisebbségekre.

A *nőkre vonatkozó külön szabályok* szükségességét az a felismerés vezette, hogy a börtönrendszerekben kisebbségben lévő nők a létszámukból adódóan hátrányos megkülönböztetésnek lehetnek kitéve. Felmerült tehát az igény pozitív intézkedések megfogalmazására, melyek ezen diszkrimináció ellen hathatnak. Így kerültek be az ajánlásba például a nők testi, szakképzési, szociális és pszichológiai szükségleteire koncentráló rendelkezések (34.1–34.3.).

A *fogvatartott gyermekek* címet viselő szabályok alapgondolata, hogy a felnőttek számára rendszeresített végrehajtási intézetekben 18 év alattiak csak kivételes jelleggel kerülhetnek elhelyezésre. Itt szükséges megemlíteni, hogy az Egyesült Nemzetek Gyermekek Jogairól szóló Egyezményének 1. cikkelye gyermeknek a 18. életévüket be nem töltött személyeket tekinti. Amennyiben tehát mégis felnőttkorúak börtönében kerülne sor a fogvatartásra, a valamennyi fogvatartottat megillető szolgáltatásokon túl biztosítani kell mindazon szociális, oktatási, vallási támogatást, rekreációs programokat, melyek a kinti társadalomban a hasonló életkorú személyek számára adóttak (35.1.). A végrehajtó hatóságok feladata e körben, hogy kövessék a releváns ajánlások rendelkezéseit, külön kiemelve a már hivatkozott egyezményt, valamint az Európa Tanács R (87)20. számú ajánlását a fiatalkorúak cselekményeinek társadalmi megítéléséről. Így fokozott figyelmet kell szentelni arra, hogy a fogvatartás alatt megvédjék őket az erőszak vagy a fenyegetés bármely formájától, biztosítsák számukra a megfelelő oktatást és iskoláztatást, az erkölcsi fejlődésük előmozdítását, sport és szabadidős tevékenységeket, valamint segítsenek a családi kötelek fenntartásában.

Az ajánlás külön szól azon *kisgyermekről*, akik szüleikkel maradhatnak a végrehajtási intézetben. Erre a szabálygyűjtemény értelmében akkor kerülhet sor, ha a gyermek érdekeinek leginkább ez felel meg, kihangsúlyozva azonban, hogy ők fogvatartottként nem kezelhetők (36.1.). Mindazon jogok meg kell, hogy illessék tehát őket, amelyek a szabad társadalomban is irányadóak. Emellett speciális rendelkezéseket kell foganatosítani, így például szakképzett személyek bevonása szükséges arra az időszakra, amíg a szülő olyan tevékenységet végez, melynél a gyermek nem lehet jelen (36.2.).

A *külföldi fogvatartottakkal* összefüggésben a Börtön szabályokban is megfogalmazódó alapelv,¹² hogy e fogvatartotti kör kiemelten igényt tarthat támogatásra, tekintettel arra, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának országa nem azonos a saját államával. Ennek megfelelően például késedelem nélkül tájékoztatni kell őket azon jogukról, hogy kérelmezhetik a kapcsolatfelvételt országuk diplomáciai és konzuli képviselőivel, illetve biztosítani kell számukra a megfelelő kapcsolattartás lehetőségét, valamint el kell őket látni azon információkkal, melyek az igénybe vehető jogi támogatásra vonatkoznak (37.1–37.4.). Ugyancsak fontos a külföldi fogvatartottak tájékoztatása arra vonatkozóan, hogy az Elítélt személyek átszállítására vonatkozó Európai Konvenció, vagy bilaterális szerződés alapján kérelmezhetik büntetésük más országban történő végrehajtását (37.5.). Az ajánlás ezen túlmenően szorgalmazza a végrehajtási hatóság és a diplomáciai vagy konzuli szervek közötti együttműködést azon esetekben, amikor az érintett fogvatartottnak egyéb speciális szükségletei lennének, mindezt összhangban a külföldi fogvatartottakra vonatkozó R(84)12. számú Európa Tanácsi ajánlással (37.3.).

Új elemként jelenik meg az ajánlásban az *etnikai és nyelvi kisebbségekkel* foglalkozó szabályanyag, mely lényegét tekintve ezen fogvatartotti kör speciális szükségleteire koncentrál. Így például, ha megvalósítható, engedélyezni kell a különböző csoportok kulturális szokásainak gyakorlását a börtönökben, a nyelvi szükségletek kielégítése érdekében pedig biztosítani kell írásos anyagok megfelelő fordítását azon nyelveken, melyeket a végrehajtási intézetben túlnyomórészt használnak (38.1–38.3.).

III. rész *Börtönegészségügy*

A „mintaszabályzat” III. része az egészségügyi kérdéseit tárgyalja. Ezen belül 7 alcímre tagolva foglalkozik a fogvatartottak egészségügyi ellátásával, a börtönegészségügy szervezetével, az orvosi és egészségügyi személyzettel, kötelezettségeikkel, a vonatkozó egészségügyi rendelkezésekkel, a mentális egészséggel, és a kapcsolódó egyéb kérdésekkel.

Az *egészségügyi ellátás* kapcsán ezen új szabályok alapját a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 12. cikkelye adja. E dokumentum alapján a testi és szellemi egészség legmagasabb standardjaihoz mindenkinek joga van, így ezen alapvető jog a fogvatartottakat is megilleti, illetőleg a státuszukból adódóan esetükben további védelem, ellátás lehet indokolt. A személyi szabadság elvonásával ugyanis a büntetés-végrehajtás lesz felelős az egészségügyi ellátás biztosításáért, ezen túlmenően pedig olyan feltételek megteremtéséért, melyek nemcsak a fogvatartottak, hanem a végrehajtási személyzet védelmét is szolgálják (39.).

¹² Lásd még a konzuli kapcsolatokról szóló 1963. évi Bécsi Konvenciót.

Az ajánlás e része szükségszerűen támaszkodik egyrésről a már korábban hivatkozott R (98)7. sz. Európa Tanácsi ajánlásra, valamint a CPT Általános Jelentéseire, kiemelve a 3. Általános Jelentést [CPT/Inf (93)12]¹³ és az Emberi Jogok Európai Bíróságának vonatkozó döntéseire.

A *börtönegészségügy szervezetére* vonatkozó szabályok végrehajtásának leghatásosabb módja a magyarázó jegyzet szerint, ha az egészségügyi ellátás börtönökben történő biztosításáért a nemzeti egészségügyi hatóság tartozik felelősséggel. Amennyiben nem ez a helyzet, akkor a lehető legszorosabb kapcsolat kialakítására kell törekedni a börtön egészségügyi ellátást nyújtó hatóság és a kinti egészségügyi szféra között. Az ajánlás megfogalmazása szerint a börtönökben folyó egészségügyi szolgáltatásokat úgy kell megszervezni, hogy az szorosan kapcsolódjon a helyi közösség vagy az ország általános egészségügyi rendszeréhez. A börtönök egészségügyi politikáját ezért integrálni kell és kompatibilissé tenni a nemzeti egészségügyi politikával (40.2.). Ugyancsak fontos követelmény, hogy a fogvatartottak számára az egészségügyi szolgáltatásokat, legyenek azok testi vagy lelki betegséggel összefüggőek, diszkrimináció nélkül kell biztosítani (40.3.).

Az *orvosi és egészségügyi személyzet* címet viselő rész megköveteli, hogy a fogvatartottak egészségügyi ellátásának biztosítása érdekében minden börtönben tevékenykedjen legalább egy, lehetőleg teljes munkaidőben foglalkoztatott, képesített általános orvos, valamint megfelelően képzett egészségügyi személyzet (41.1.-41.5.). Emellett meg kell szervezni annak biztosítását, hogy sürgősségi esetekben késedelem nélkül bármikor szakképzett orvos álljon rendelkezésre (41.2.), illetőleg fogorvosi, valamint szemészeti ellátásban részesüljenek az erre rászoruló fogvatartottak (41.5.). Minden esetben alapvető követelmény, hogy az orvosoknak, illetve az egészségügyi személyzetnek ugyanazon hivatásbeli elveket és standardokat kell követniük, mint a börtönön kívüli munkavégzés során.

Igen terjedelmes szabályanyag tartalmazza a *gyakorló orvos kötelezettségeire* vonatkozó normákat. E kötelezettség kezdetét a végrehajtási intézetbe történő befogadással veszi, amikor a fogvatartottat orvosi vizsgálatnak kell alávetni (42.1.). Ennek során az ajánlás alapján különös figyelmet kell szentelni többek között az egészségügyi titoktartási kötelezettség általános szabályainak betartására. Diagnosztizálni kell a testi és lelki eredetű betegségeket és minden intézkedést meg kell tenni a szükséges kezeléshez, illetőleg annak foganatosításához. Fel kell jegyezni, valamint jelenteni kell az illetékes hatóságoknak, ha bármely jelét észlelnék a fogvatartottal szembeni erőszaknak. Foglalkozni kell mindazon megvonási tünetekkel, melyek kábítószer, gyógyszer vagy alkoholfogyasztásból származnak. Azonosítani kell a szabadságelvonás tényével összefüggő pszichés és egyéb megpróbáltatásokat. A fertőzés tartamára szükséges azon fogvatartottak elkülönítése, akik fertőző vagy ragályos betegségben szenvednek, és biztosítani kell számukra a megfelelő kezelést. Fontos annak kiemelése, hogy a HIV-vírushordozó fogvatartottakat

¹³ E jelentésben többek között megfogalmazásra került a fogvatartottak joga az egyenlő egészségügyi ellátáshoz.

pusztán a fertőzésük okán ne különítsék el.¹⁴ A fentiekén túlmenően a végrehajtási intézet orvosának meg kell figyelnie azon testi és lelki defektusokat, melyek akadályozhatják a szabadulás utáni visszailleszkedést; meg kell határozni az egyes fogvatartottak munkához és testgyakorláshoz való alkalmasságát, végül – ha a fogvatartott beleegyezését adja – együtt kell működni a társadalmi szolgálatokkal a szabadulást követő bármely szükséges egészségügyi és pszichiátriai kezelés folytatására (42.3.).

További kötelezettség hárul az orvosra a magánelzárás végrehajtása alatt azzal, hogy e fenyítés hatálya alatt álló fogvatartottakat naponta kell látogatni és biztosítani számukra a megfelelő egészségügyi ellátást és kezelést (43.2.). Jelentési kötelezettsége van ezen túlmenően az igazgató felé azon esetekben, amikor úgy ítéli meg, hogy a szabadságvesztés folytatása, vagy annak bármely feltétele a fogvatartott testi vagy lelki egészségére súlyos veszélyt jelentene (43.3.).

A gyakorló orvosra, illetőleg más illetékes hatóságra, a fentiek mellett még ellenőrzési, információgyűjtési, valamint tájékoztatási feladatok is hárulnak, melyek kiterjednek többek között a fogvatartottak élelmezésére, az intézmény, valamint a fogvatartottak higiéniai állapotára, a csatornázással, fűtéssel, világítással és szellőzéssel összefüggő kérdésekre (44.). Az igazgató köteles az előterjesztett jelentéssel és az abban foglalt esetleges tanácsokkal foglalkozni, egyetértése esetén a szükséges lépéseket haladéktalanul megtenni (45.1.). Ha az igazgató nem rendelkezne az adott ügy kapcsán hatáskörrel, vagy a jelentéssel nem értene egyet, az orvos javaslatait a felettes hatósághoz kell felterjesztenie (45.2.).

Az *egészségügyi rendelkezések* címet viselő rész egy pontban rögzíti azt az alapkövetelményt, hogy saját kórházi részlegnél a fogvatartottak egészségügyi ellátását és kezelését megfelelően képzett személyzettel és felszereltséggel kell biztosítani (46.1.). Ha pedig olyan speciális kezelés válna szükségessé, mely nem áll rendelkezésre, a fogvatartott speciális intézménybe vagy civil kórházba történő átszállításáról kell gondoskodni (46.2.).

Az ajánlás külön foglalkozik azon mentális rendellenességben szenvedők kezeléséről, akik nem tekinthetők kóros elmeállapotúaknak. Figyelemmel arra, hogy a személyi szabadság elvonása, a végrehajtás feltételei igen komolyan befolyásolhatják a fogvatartottak lelki állapotát, ezért a büntetés-végrehajtási hatóság feladata e körben részint a végrehajtási feltételek javítását célozza, másrészt annak felismerését és kezelését, hogy mely fogvatartottak esetén lehet önkárosítástól vagy öngyilkosságtól tartani (47.1–47.2.).

A szabálygyűjtemény egészségügyet érintő utolsó része kategorikusan megtiltja, hogy a fogvatartottak beleegyezés nélkül kísérletek alanyai legyenek, illetve tilalom alá esnek mindazon kísérletek, amelyek a fogvatartottaknak testi sérülést, lelki károsodást vagy egyéb egészségkárosodást okoznának (48.1–48.2.).

¹⁴ Lásd részletesebben a WHO Irányelvét a HIV fertőzésről, valamint az AIDS-ről a börtönökben (Genf, 1993.), illetve az Európa Tanács R(93)6. számú ajánlását. Itt jegyezném meg, hogy a CPT magyarországi látogatásai során ajánlásaiban felhívta a hatóságokat a HIV-fertőzöttekkel kapcsolatos eljárásoknak a releváns nemzetközi követelményekkel való összehangolására.

IV. rész

A jól működő végrehajtási rend

Az ajánlás IV. része a jól működő végrehajtási rend követelményeit tárgyalja. Így a vonatkozó általános felfogás mellett foglalkozik a biztonság, a vizsgálat és ellenőrzés, a fegyelem és büntetés kérdéseivel, szól speciális fokozott biztonsági intézkedésekről, az erőszak, valamint a kényszerítő eszközök, fegyverek jogszerű alkalmazásáról.

Az *általános felfogás* lényege, hogy a jól működő végrehajtás érdekében egyensúlyt kell teremteni a biztonság, a fegyelem megőrzése és a fogvatartottak számára olyan életfeltételek biztosítása között, melyek megfelelnek az emberi méltóság és a humánus követelményének, összhangban a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 10. cikkelyével (49.). Szabályok alkotása és betartatásuk minden társadalom, így a börtöntársadalom számára is alapvető jelentőséggel bír. E szűkebb közösségben a szabályok teszik lehetővé többek között az egyének, ide értve a fogvatartottak és a végrehajtási állomány biztonságát, a rend fenntartását, a rendszer megfelelő működését.

Az ajánlás kifejezésre juttatja, hogy a rend megteremtéséhez „tisztá” kommunikációs csatornákra van szükség mindkét oldalról. Ezért a biztonság függvényében engedélyezni kell a fogvatartottaknak, hogy a szabadságvesztés általános feltételeivel összefüggő kérdésekben egyeztessenek, továbbá bátorítani kell őket, hogy ezekben a kérdésekben a börtönhatósággal kommunikáljanak (50.).

A *biztonsággal összefüggő rendelkezések* sorában az első annak a követelménye, hogy a fogvatartottakkal szemben alkalmazott biztonsági intézkedéseket olyan minimális szintre kell szorítani, melyek a biztonságos őrzéshez, felügyelethez szükségesek. A minimális szint érvényesítése azért is indokolt, mert a biztonság alacsonyabb szintje egyrésztől humánusabb bánásmódot tesz lehetővé, másrészt minél magasabb biztonsági szintet akar a végrehajtás érvényesíteni, annál nagyobb költségekkel kell számolnia.

Maga a biztonság – amely fizikai korlátok és más technikai eszközök által biztosítandó – egy dinamikus biztonsági rendszer alapján valósuljon meg, olyan felkészült személyzet révén, akik ismerik azon fogvatartottakat, akik az ellenőrzésük alá tartoznak (51.2.). Emellett az ajánlás nyomán a szabadságvesztés tartama alatt, meghatározott időközönként szükséges felülvizsgálni a biztonság adott szintjét (51.5.).

A *védelmet* biztosító szabályanyag alap gondolata, hogy minden veszélyforrást (pl. tűz), biztonsági kockázatot a minimálisra kell csökkenteni. Ennek egyik eleme, hogy a befogadást követően mihamarabb lehetséges, meg kell határozni, hogy adott fogvatartott jelent-e biztonsági kockázatot más fogvatartottra, a személyzetre, a börtönlátogatókra vagy a végrehajtási intézetben dolgozó más személyekre és nem utolsósorban veszélyes-e magára nézve (52.1.). Minden lehetséges kísérletet meg

kell tenni továbbá annak érdekében, hogy a fogvatartottak biztonságban részt vehessenek a napi tevékenységekben (52.3.). Ezzel összefüggésben lehetővé kell tenni, hogy mindenkor, még az éjszakai órákban is, kapcsolatba léphessenek a személyzettel.

Speciális, fokozott biztonsági, védelmi intézkedések alkotják az ajánlás következő egységét. Ezen új szabályanyag elfogadásának háttérében az a körülmény húzódik meg, hogy a korábbi Börtönszabályok óta számos ország használ fokozott biztonsági vagy védelmi intézkedéseket egyes fogvatartottak, valamint fogvatartotti csoportokkal szemben. Szükségessé vált tehát a legfontosabb követelmények írásba foglalása, rögzítése. Így elsőként leszögezi az ajánlás, hogy e speciális intézkedések csak kivételes körülmények között alkalmazhatóak (53.1.), továbbá alkalmazhatóságukat csak az egyes fogvatartottakkal szemben teszi lehetővé, míg fogvatartotti csoportokkal szemben nem (53.6.). Általános szabály, hogy ilyen fokozott biztonsági intézkedéssel a végrehajtó hatóság akkor élhet, ha nincs más lehetősége a fogvatartott magatartásának megfékezésére. Az alkalmazandó eljárásokkal szembeni követelmény, hogy egyértelműek, átláthatóak legyenek (53.2.), természetüket, tartamukat és alkalmazásuk okát a nemzeti jog határozza meg (53.3.). További feltétel, hogy alkalmazásukhoz, melynek meghatározott időtartamra kell vonatkoznia, az egyes esetekben az illetékes hatóság hozzájárulása szükséges (53.4.). Amennyiben pedig a tartam meghosszabbítása merülne fel, ezen túlmenő hozzájárulás kötelező (53.5.). Végezetül a fogvatartottnak jogában áll az intézkedéssel szemben panaszt bejelenteni (53.7.).

A *vizsgálat és ellenőrzés* címet viselő rész az előzőekhez hasonlóan a bv. „kényes” területeihez tartozik, mivel a fogvatartottak személyét érintő e tevékenységeknek minden esetben indokoltnak kell lenniük és soha nem használhatók büntetésként. Ezért az eljárásnak, melynek során a személyzet vizsgálatot végez, alaposnak, részletesnek kell lennie (54.1.), emellett a belső joganyagban meg kell határozni azon szituációkat, azok természetét, gyakoriságát, melyekben ezen vizsgálatok szükségesek (54.2.). A vizsgálatot végző személyzet legyen megfelelően kiképezve e tevékenységre, illetve ezen túlmenően a szökési kísérletek és a csempészáru elrejtésének megelőzésére, valamint felderítésére, miközben tiszteletben tartja a vizsgálattal érintett személy méltóságát, személyes tulajdonát (54.3.). Ez utóbbi kapcsán az ajánlás külön pontban rögzíti, hogy a személyes holmi átvizsgálásánál legyen jelen a fogvatartott, kivéve, ha ezt az érdeket nyomozási technikák vagy a személyzet ellen irányuló potenciális fenyegetés háttérbe szorítaná (54.8.). Alapkövetelmény továbbá, hogy a vizsgálattal érintett személyt nem lehet megalkalmazni¹⁵ (54.4.), és a tevékenységet csak a fogvatartottal azonos nemű bv-s végezhe-

¹⁵ A Valasinas kontra Litvánia ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága például megállapította, hogy egy női börtöntisztviselő jelenlétében foganatosított motozás végrehajtása a fogvatartott emberi méltósága iránti közömbösségről árulkodott, és megvalósította a 3. cikkben foglalt megalázó bánásmódot.

ti (54.5.). Amennyiben belső intim beavatkozás lenne szükséges, azt a végrehajtási személyzet nem, csak gyakorló orvos végezheti el¹⁶ (54.6–54.7.).

Az ajánlás végül rendelkezéseket tartalmaz a látogatók ellenőrzésével kapcsolatban, különbséget téve hivatalos, illetőleg nem hivatalos látogatók között. Az előbbi kategóriába például a jogi képviselők, szociális munkások, gyakorló orvosok tartoznak. Az ő esetükben az eljárás a hivatalos szervekkel való megbeszélés függvényében, ahhoz igazodva történjen, szem előtt tartva és biztosítva a biztonsághoz fűződő érdek és e bizalmi, szakmai jellegű láthatási jog közötti egyensúlyt (54.10.). E körön kívüli látogatók esetén ugyancsak a biztonság megtartására irányuló kötelezettséget kell egyensúlyban tartani az érintettek személyi szférájával, a magánélet védelmével (54.9.).

A *bűncselekmények* címet viselő 55. számú szabály teszi egyértelművé annak a felismerésnek a jelentőségét, hogy a jog uralma nem ér véget a végrehajtási intézmények kapujánál.¹⁷ Amennyiben tehát bűncselekmény elkövetésére börtönben kerülne sor, úgy a nemzeti jog rendelkezéseivel összhangban a büntetőeljárás hasonló módon történjen, mint a szabad társadalomban.

A IV. rész átfogóan szabályozza a *fegyelmezés és büntetés* kérdéseit. Elsőként leszögezi, hogy fegyelmi eljárásra csak a legvégső esetben kerüljön sor (56.1.), ezt megelőzően, ha lehetséges a büntetés-végrehajtási hatóságok használjanak helyreállító és közvetítő mechanizmusokat a fogvatartottal vagy a fogvatartottak közötti vitás kérdések eldöntésére (56.2.). Az ajánlás alapján fegyelmi vétségnek tekinthető minden olyan fogvatartotti magatartás, mely fenyegetést jelentene a büntetés-végrehajtás rendjére, biztonságára (57.1.). A szöveggyűjtemény a nemzeti jogra bízta annak meghatározását, hogy mi az a tevékenység vagy mulasztás, ami fegyelmi vétséget képez; mi a követendő eljárás a fegyelmi tárgyalásnál, a kiszabható büntetés típusát és tartamát és az alkalmazásra jogosult hatóságot, valamint hogy hogyan, illetőleg mely hatósághoz lehet fellebbezéssel élni (57.2.). Rögzíti továbbá, hogy amennyiben alapos gyanú merülne fel a fegyelmezési szabályok megsértésére, úgy azt az illetékes hatóságnak haladéktalanul jelenteni kell, ez utóbbinak pedig indokolatlan késedelem nélkül kell a vizsgálatot lefolytatnia (58.). A fegyelmi eljárással összefüggésben a végrehajtási intézetre szerteágazó kötelezettségek hárulnak.¹⁸ Így a fegyelmi vétség elkövetésével vádolt fogvatartottat az általa ismert nyelven haladéktalanul és részletesen tájékoztatni kell arra vonatkozóan, hogy mivel vádolják; megfelelő időt és lehetőséget kell biztosítani számára a védelemre való felkészülésre; engedélyezni kell, hogy megvédje magát személyesen vagy jogi képviselő útján, illetőleg, hogy tanúk részvételére irányuló kérelmet terjesszen elő. Végezetül ingyenes tolmácsot kell biztosítani, ha a tárgyalás nyelvét nem beszéli vagy nem érti (59.).

¹⁶ Lásd még a Világ Egészségügyi Társulás 1993 októberében elfogadott nyilatkozatát a fogvatartottak intim vizsgálatáról, motozásáról.

¹⁷ Lásd még magyarázó jegyzet 55. pont.

¹⁸ A magyarázó jegyzet kiemeli, hogy e pontban szereplő kötelezettségek közül számosat támogatott a CPT egyes jelentéseiben, pl. a Ciprusra, Lettországra, Máltára vonatkozó jelentésekben.

A fegyelmi vétségek pontos meghatározása mellett ugyancsak alapvető követelmény az alkalmazható büntetések körének hasonló módon és részletességgel történő rögzítése, összhangban a nemzeti jog rendelkezéseivel (60.1.). Az ajánlás tilalmazza a csoportos büntetéseket, a testi fenytést, a sötétzárkát és az összes formáját az embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek (60.3.).¹⁹ A szabálygyűjtemény szellemében olyan büntetést kell alkalmazni, ami arányban áll az elkövetett vétséggel (60.2.) és nem jelenti a családdal való kapcsolattartás teljes tilalmát (60.4.). A hangsúly ez utóbbi esetben a teljes tilalmon van, azaz a büntetés egyik fajtája lehet a kapcsolattartás korlátozása, de csak olyan esetekben, amikor pl. a bűncselekmény összefüggésben van a családi köteléssel.

A fegyelmezési formák közül külön kiemeli az ajánlás a magánelzárást, melynek alkalmazását kivételesnek tekinti és csak meghatározott tartamra vonatkozhat. E tartam pedig olyan rövid legyen, amennyire csak lehetséges (60.5.).²⁰

Az ajánlás hangsúlyozza továbbá, hogy a kényszerítő eszközök büntetésként soha nem alkalmazhatók (60.6.), illetőleg alapvető rendelkezés a fellebbezés jogának biztosítása azon esetekben, amikor a fegyelmi vétség elkövetésével vádolt fogvatartottat bűnösnek találták (61.).

A Börtönszabályok IV. részén belül önálló címszó alatt találjuk meg a *kétszeres értékelés végrehajtási tilalmát*, valamint az *erőszak alkalmazására* vonatkozó rendelkezéseket. Ez utóbbi 4 pontban foglalja össze a legfontosabb követelményeket. Így meghatározza azon eseteket, amikor – ha kivételes jelleggel is – a végrehajtási személyzet az erőszak eszközével élhet (jogos védelem, szökés, aktív és passzív fizikai ellenállás), és kimondja az erőszak alkalmazásának ultima ratio jellegét (64.1.). Ugyancsak fontos szabály, hogy az alkalmazott erőszak csak a minimálisan szükséges mértékű lehet és a legrövidebb indokolt tartamra kell szorítkoznia (64.2.). A büntetés-végrehajtásoknak az erőszak alkalmazásával összefüggő eljárást részletesen ki kell dolgozniuk, az alábbi szempontok figyelembe vételével: melyek az alkalmazható erőszak különböző típusai; milyen körülmények között alkalmazhatóak; a személyi állomány mely tagjai jogosultak használatukra, illetőleg milyen kapcsolódó jelentések elkészítése szükséges (65.).

¹⁹ Az Emberi Jogok Európai Bírósága egy Bulgáriát érintő döntésében a fogvatartott fejének büntetésként történő leborotválását az Emberi Jogok Európai Konvenciója 3. cikkelyének (a kínzás tilalma) megsértéseként értékelte. Jelenleg széles körben elfogadott az is, hogy az élelem csökkentése fogvatartotti csoportok esetén ugyancsak elfogadhatatlan.

Ugyancsak a kínzás tilalmába ütköző magatartásként értékelhetők az olyan módszerek, mint az alvásmegvonás, hosszadalmas állásra kényszerítés, bántalmazással való fenyegetés. A CPT 2003. szeptemberi törökországi látogatása során az összegyűjtött információkból megállapította, hogy e módszerek még jelen vannak a fogvatartás során. Az Amnesty International Törökországra vonatkozó 2003-as országjelentése pedig arról tett említést, hogy a rendőrségi őrizetek során továbbra is megfigyelhető volt a fogvatartottak verése, levetkőztetése, az alvás, evés, ivás vagy a mellékhelyiség használatának megvonása. <http://web.amnesty.org/report2004/tur-summary-esl>

²⁰ A magánelzárásnak különböző formái léteznek. A legkirívóbb a „sötét zárkaként” elhíresült, amely a világítás, friss levegő megvonását jelenti. Az izoláció ezen formája soha sem alkalmazható büntetésként.

Az agresszív fogvatartottak megfékezésére az ajánlás a fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban lévő személyzet képzését tekinti követendőnek azon technikákban, melyek minimális erőszak alkalmazását teszik lehetővé (66.). Az új szabályanyag számol a fogvatartottakkal szembeni fellépés során más végrehajtó szerv pl. rendőrség bevonásával, de ezt csak kivételes körülmények között tartja indokoltnak (67.1.). Ehhez kapcsolódóan rögzíti, hogy formális együttműködés megteremtése szükséges a börtön, illetőleg a más végrehajtó szerv között (67.2.), melyben ki kell kötni többek között, hogy a más végrehajtó szervezet tagjai konfliktuskezelésre milyen körülmények között léphetnek be a börtönbe, milyen hatalommal rendelkezhetnek a börtönben töltött idő alatt, hogyan alakul viszonyuk a börtönigazgatóval és az erőszak mely formáival élhetnek (67.3.).

Az előző témakörhöz szorosan kapcsolódik a *kényszerítő eszközök*, valamint *fegyverek* alkalmazásának kérdésköre. Ez előbbi kapcsán a korábbi szabálygyűjteménnyel megegyezően tilalmazza az ajánlás a láncok és vaspántok használatát (68.1.), míg a kézbilincs, a kényszerzubbony és más testi kényszerítő eszközök alkalmazását meghatározott esetekre szorítja vissza (68.2.). E kivételek ugyanakkor csak részben felelnek meg a korábbi Börtönszabályban foglaltakkal, lévén az egészségügyi okból történő felhasználásuk az új ajánlásban már nem kapott helyet. Változatlan tartalommal szerepel tehát a szállítás során való alkalmazhatóság szöke megelőzése érdekében, valamint az önkárosítás, mások sérülésének, illetőleg komoly vagyoni kár megelőzése érdekében (68.2.). Alapvető szabály azonban, hogy csak addig alkalmazhatók a kényszerítő eszközök, amíg az feltétlenül szükséges (68.3.), és felhasználásuk kérdéseit a nemzeti joganyagoknak kell rendeznie (68.4.).

A börtön körzetén belül az ajánlás alapján a börtönszemélyzet a sürgősségi eljárás kivételével nem viselhet lőfegyvert (69.1.), illetve a fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban lévő bv-sek esetén tilalom alá esik például a gumibot, kivéve, ha ezt a biztonság és a védelem megköveteli a különleges helyzetek kezelése érdekében (69.2.). A fegyverek használatával összefüggésben a büntetés-végrehajtásra hárul a vonatkozó irányelvek és eljárás meghatározása, valamint a végrehajtási személyzet kiképzése a lőfegyver használatára. Ide kapcsolódó szabály, hogy a személyi állomány csak akkor viselhet fegyvert, ha annak használatára kiképzést kapott (69.3.).

Az ajánlás IV. részének utolsó egysége a *fogvatartotti kérelmekkel és panaszokkal* foglalkozik. Ennek alapján a fogvatartottak mind egyénileg, mind csoportosan jogosultak kérelmek előterjesztésére és panasz benyújtására (70.1.), e tevékenységük miatt büntetéssel nem sújthatók (70.4.). A fogvatartottaknak jogukban áll továbbá jogi tanácsot kérni, valamint jogi segítséget igénybe venni a panaszhoz és a fellebbezési eljáráshoz (70.7.).

Arra tekintettel, hogy a fogvatartottaknak jelentős hányada még napjainkban is írástudatlan, írásos formához sem a kérelem, sem a panasz nincs kötve. Figyelembe véve, hogy a panasz előterjesztése feszültséget szülhet a személyzet és a fogvatartott között, az ajánlás célravezetőnek tartja elsőként egy közvetítő eljárás

lefolytatását (70.2.). Amennyiben a kérelmet megtagadnák, vagy a panaszt elutasítanák, úgy annak okát közölni kell a fogvatartottal, egyúttal pedig biztosítani kell számára, hogy független hatósághoz fellebbezési jogával éljen (70.3.).

A kérelem és panasz előterjesztésének joga elsődlegesen a fogvatartottat illeti meg, de a nemzeti jogok alapján e jogosultság a fogvatartott nevében eljáró harmadik személyeket is megilleti. Így például az illetékes hatóságnak figyelembe kell vennie minden, a fogvatartott rokonaitól származó írásos panaszt, ha azok feltételvezhetik, hogy a fogvatartott jogait megsértették (70.5.).

V. rész

Börtönigazgatás és börtönszemélyzet

A börtönigazgatás és börtönszemélyzet címet viselő V. részen belül találjuk a börtönmunka közszolgálati jellegét hangsúlyozó rendelkezéseket, a börtönszemélyzet kiválasztására, képzésére, valamint a specialistákra vonatkozó szabályokat, illetőleg e tárgykörhöz kapcsolódóan a közvéleménnyel, kutatási programokkal, értékeléssel foglalkozó normákat.

Elsőként az ajánlás a szervezeti elkülönülés követelményét fogalmazza meg: az állami szervek felelőssége a börtönök elkülönítése a katonaságtól, a rendőrségtől, valamint a nyomozó hatóságtól (71.). Kiemeli továbbá, hogy a végrehajtási intézményeket olyan erkölcsi alapokról kell igazgatni, hogy azok megfeleljenek a fogvatartottakkal való emberséges bánásmód követelményének, az emberi méltóság tiszteletben tartásának (72.1.). A végrehajtási személyzet tekintetében magas szakmai színvonalat és olyan személyes képességeket, készségeket kíván meg, ami a fogvatartottakkal való humánus és igazságos bánásmódot szolgálja (72.4.). Az igen összetett végrehajtási munka mindenkitől nagyfokú szakmai felkészültséget és feddhetetlen jellemet kíván meg, de különösen igaz ez azokra, akik a fogvatartottakkal közvetlen kapcsolatban vannak. Így kiemelt figyelmet kell szentelni az első vonalban dolgozó személyzet és az alájuk tartozó fogvatartottak kapcsolatára (74.) és ezen felül megfelelő prioritást kell kapjon a szabályok személyzet általi betartása (73.). Az ajánlás szellemében a személyzetnek úgy kell viselkednie és teljesítenie kötelezettségeit, hogy példájával jóra ösztönözze az elítélteket és tiszteletet ébresszen bennük (75.).

A *személyzet kiválasztásával* foglalkozó szabályanyagban megfogalmazott legfontosabb kritériumok a következők. A személyzetet körültekintően kell kiválasztani, hogy megfeleljenek az előbb ismertetett, velük szemben támasztott követelményeknek, így különösen hangsúlyt kell helyezni feddhetetlenségükre, emberségességükre, szakmai tudásukra és személyes alkalmasságukra (77.). A szakképzett börtönszemélyzetet általában főállásban kell kinevezni és köztisztviselői státuszba helyezni. Állásuk garanciája a jó magatartás, a hatékonyság, a megfelelő testi és mentális egészség és iskolázottság legyen (78.). Fizetésük akkor elfogadható, ha a végrehajtási pályára vonzza és megtartja ott őket (79.1.). A foglalkozási feltételek

pedig – tekintettel a munka természetére – legyenek előnyösek számukra, státuszuk feleljen meg a civil társadalomban elfogadottnak (79.2.). Amennyiben részmunkaidős foglalkoztatásra lenne szükség (például kisebb végrehajtási intézményekben), a fenti kritériumoknak ebben az esetben is érvényesülniük kell (80.).

Az ajánlás külön szól a *végrehajtási személyzet képzéséről*, amely részint a munkába állást megelőző időszakra vonatkozik, részint pedig a továbbképzés szabályait öleli fel. Ez előbbi elméleti és gyakorlati vizsgák letételét követeli meg a kiválasztottól (81.1.), míg az utóbbi a megszerzett tudás fenntartását és tökéletesítését célozza (81.2.). Speciális tréningeket a személyi állomány azon tagjainak kell szervezni, akik speciális fogvatartotti csoportokkal, például nőkkel, fiatalkorúakkal, mentálisan beteg fogvatartottakkal foglalkoznak (81.3.). Minden bv-s képzésnek tartalmaznia kell ugyanakkor a nemzetközi és a regionális emberi jogi standardokat, különösen az Emberi Jogok Európai Egyezményét, a Kínzás és embertelen, kegyetlen bánásmód vagy büntetés megelőzésére irányuló Európai Konvenciót, és természetesen az Európai Börtönszabályok alkalmazását (81.4.).

A *börtönigazgatás* címet viselő rész részint visszacsatol az előző alcímhez, mivel a végrehajtási személyzet kiválasztásával és kinevezésével összefüggésben fogalmazza meg a diszkrimináció tilalmát (82.), illetőleg a személyzeten belül kívánatosnak tartja, hogy a két nem egyenlő arányban legyen képviselve (86.). Az ajánlás két pontban rögzíti a végrehajtás szervezeti rendjével, igazgatásával szemben támasztott követelményeket. Így kívánalom, hogy a börtönök igazgatása állandóan magas színvonalon történjen, összhangban a nemzetközi és a regionális emberi jogi okmányokkal, valamint, hogy a hatékony működés érdekében megfelelő kommunikáció érvényesüljön a végrehajtási állomány tagjai között, úgy a börtönön belül, mint az egyes börtönök között (83.).

A Börtönszabályokban külön rendelkezéseket találunk a végrehajtási intézet igazgatójára vonatkozóan. Ő a jelleme, vezetői képessége, megfelelő szakmai végzettsége és tapasztalata révén lehet alkalmas a poszt betöltésére (84.1.). Főállásúként kerüljön alkalmazásra és teljes munkaidőben hivatali kötelezettségeinek szentelje magát (84.2.).

A jó kommunikációs csatornák kiépítése a fogvatartottak irányába is elengedhetetlen, ennek pedig kulcseleme, hogy nyelvi nehézségek ne merüljenek fel. Ezért fontos, hogy az igazgató, a börtönvezetés és a személyi állomány többsége beszélje a legtöbb fogvatartott által használt, illetve a többség által megértett nyelvet (87.2.).

Végezetül az ajánlás a Börtönszabályok alkalmazását a magánkézben lévő börtönök esetében is szorgalmazza (88.).

A büntetés-végrehajtás igen összetett munkája szükségessé teszi *specialisták* bevonását a folyamatba. A személyzet körében ezért megfelelő számban kell alkalmazni különböző szakterületek képviselőit: pszichiátereket, pszichológusokat, szociális munkásokat, szakmák oktatóit, testnevelőket, sportoktatókat (89.1.). Rajtuk kívül az önkénteseket is bátorítani kell abban, hogy részt vegyenek a fogvatartottakkal való tevékenységekben (89.2.).

Az ajánlás V. része új elemként iktatta be a *közvéleménnyel*, valamint ehhez kapcsolódóan a *kutatási programokkal* foglalkozó rendelkezéseket. Ezt a lépést az a felismerés vezette, hogy a büntetés-végrehajtásnak a közvéleménnyel, a médiával is jó kapcsolatokat kell kialakítania annak érdekében, hogy jobban megértsék a börtönöknek a társadalomban betöltött szerepét. A börtönhatóságoknak ezért folyamatosan tájékoztatniuk, informálniuk kell a közvéleményt a börtönrendszer céljáról, a személyi állomány által végzett komplex munkáról (90.1.). Emellett a büntetés-végrehajtásnak támogatnia kell azokat a kutatási és értékelési programokat is, melyek a börtön demokratikus társadalomban betöltött szerepére, illetőleg arra irányulnak, hogy milyen keretek között lehet megfelelni ennek a feladatnak (91.).

VI. rész *Felügyelet és ellenőrzés*

A szabálygyűjtemény VI. része a kormányzati szervek felügyeleti és a független szervezetek ellenőrző tevékenységét tárgyalja.

A kormányzati szervek által meghatározott időközönként gyakorolt felügyelet arra irányul, hogy feltárja, a börtönök igazgatása megfelel-e a nemzetközi és nemzeti jogban foglalt követelményeknek és e szabályanyag rendelkezéseinek (92.).

A független szervezetek ellenőrző tevékenysége pedig a fogvatartás feltételeire, a fogvatartottak kezelésére irányul (93.1.). Az Európa Tanács tagállamaiban a független ellenőrzés különböző modelljei alakultak ki. Ezek közül az ajánlás nem szorítkozik egyik forma kiemelésére sem, hanem csak általánosságban hangsúlyozza a független ellenőrzés szükségességét. A nemzetközi és nemzeti nem kormányzati szervek jelentései, a CPT határozatai és az Európai Emberi Jogok Bíróságának különböző döntései is azt mutatják, hogy a független ellenőrzés hatékony lehet a fogvatartottakkal szembeni embertelen vagy jogszerűtlen bánásmód megelőzésében.

Tekintettel arra, hogy a független nemzetközi szervek pénzügyi forrásai behatároltak és egyre nő azon államok száma, melyeket fel kell keresniük, szükséges a jó kommunikáció kiépítése a nemzeti ellenőrző szervekkel. Ezért bátorítja az ajánlás együttműködésre a nemzeti szerveket azon nemzetközi szervezetekkel, melyeknek jogában áll látogatást tenni a végrehajtási intézményekben (93.2.).

VII. rész *Jogerősen el nem ítélt fogvatartottak*

Az ajánlás VII. része a jogerősen el nem ítélt fogvatartottakra vonatkozó szabályokat öleli fel. Ezen belül foglalkozik az érintettek státuszával, az e fogvatartotti körhöz kapcsolódó felfogással, a jogerősen el nem ítélték elhelyezésével, ruházatuk-

kal, a jogi tanácsadással, a külvilággal való kapcsolattartással, munkavégzéssel, az elítéltekre vonatkozó végrehajtási rend elérhetőségével.

Elsőként az ajánlás a *státusz* kérdését vizsgálja, ami e fogvatartotti kör definícióját takarja. Így jogerősen el nem ítéltnek tekinthetők, akik a bírósági döntés alapján őrizetben vannak a büntető tárgyalást, a bűnösnek nyilvánítást vagy az elítélést megelőzően (94.1.). Emellett az állam e fogalom alá vonhatja a már bűnösnek nyilvánított és elítélt fogvatartottakat, amennyiben fellebbezésüket még nem bírálták el véglegesen (94.2.).

A *jogerősen el nem ítélt fogvatartottakra vonatkozó felfogás* lényege, hogy esetükben érvényesül az ártatlanság vétele, így annak lehetősége, hogy a jövőben esetleg elítélik őket, a végrehajtás rendjét nem befolyásolhatja (95.1.). E külön rendelkezések háttérében pedig az húzódik meg, hogy ártatlanságuk vélelmezése további, azaz az elítéltekre irányadó szabályokat is felölelő és azon túlmutató védelmüket kívánja, melyeket az e részben foglalt szabályok biztosítanak számukra (95.2.). Ennek megfelelően kerültek lefektetésre az elhelyezésükkel, ruházatukkal stb. foglalkozó külön rendelkezések.

Az ajánlás alapján az előzetes letartóztatásban lévőket optimális méretű egy-személyes zárkákban kell *elhelyezni*, kivéve, ha a bíróság külön rendelkezett az elhelyezésről vagy amennyiben a megosztott szállás előnyösebb lenne számukra (96.).

A *ruházat* kapcsán a saját ruha viselésének jogát tartalmazza a szabálygyűjtemény, amennyiben az alkalmas a börtönben történő használatra (97.1.), illetve ha az előzetesek megfelelő saját ruházattal nem rendelkeznek, azt a végrehajtási intézetnek kell biztosítani. Ez azonban nem lehet azonos az elítéltek formaruházatával (97.2.).

A *jogi tanácshoz való jogukról* az előzeteseket kifejezetten tájékoztatni kell (98.1.) és minden lehetőséget meg kell adni a védelemre való felkészülésre és a jogi képviselővel való találkozásra (98.2.).

Az előzetesek az egyedi esetre vonatkozó, bíróság által meghatározott időszakra elrendelt speciális tilalom hiányában látogatókat fogadhatnak, és engedélyezni kell számukra, az elítéltekkel megegyező módon, a családdal és más személyekkel való *kapcsolattartást*. Ezen túlmenően az ajánlás alapján további látogatásokra is jogosultak lehetnek és a kapcsolattartás egyéb formáihoz is hozzájuthatnak, ide értve a könyvekhez, újságokhoz és egyéb médiához való hozzáférés lehetőségét (99.).

Az *előzetesek munkavégzésével* összefüggésben a Börtönszabályok egyrészről leszögezi, hogy a munkában való részvétel lehetőségét fel kell számukra ajánlani, illetve a munkavégzést esetükben megkövetelni nem lehet (100.1.), másrészről a munkavégzés esetére az elítéltekre vonatkozó rendelkezések alkalmazását tekinti követendőnek és alkalmazandónak (100.2.).

Az ajánlás megfogalmazza annak a lehetőségét is, hogy az *elítéltekre vonatkozó végrehajtási rend* kerüljön alkalmazásra az előzetesek esetén is, de ennek feltétele, hogy az érintett erre vonatkozó kérelmet terjesszen elő (101.).

VIII. rész

A Börtönszabályok utolsó előtti alcímet nem viselő része kizárólag az elítéltekre vonatkozóan tartalmaz rendelkezéseket a rájuk vonatkozó végrehajtási rend céljáról, annak végrehajtásáról, a szabadságvesztés szervezeti aspektusairól, munkavégzésükről, oktatásban való részvételükről és szabadulásukról.

A szabálygyűjtemény *az elítéltekre vonatkozó végrehajtási rend célját* az egyéni felelősség kifejlesztésében jelöli meg, és arra bátorítja a fogvatartottakat, hogy e tudat birtokában igyekezzenek jogkövető életet választani (102.1.).

Az ajánlás ismételten elvi élel mondja ki, hogy a szabadságvesztés a személyi szabadság elvonása révén már önmagában véve is büntetés, így az elítéltekre vonatkozó végrehajtási rend nem súlyosbíthatja a szabadságvesztéssel járó szenvedést (102.2.).

Az elítéltekre vonatkozó szabályok végrehajtását az ajánlás alapján a befogadást követően el kell kezdeni (103.1.) és fel kell vázolni az elítéltek személyes helyzetét, a javasolt nevelési/kezelési tervet és a szabadulásra felkészítés stratégiáját (103.2.). A nevelési terv – amely lehetőség szerint tartalmazza a munkáltatás, oktatás kérdéseit, egyéb tevékenységeket és a szabadulásra való felkészítést (103.4.) – elkészítésénél az elítéltek bevonására ösztönöz a szabálygyűjtemény (103.3.). Kiemeli azonban, hogy az elítéltek végrehajtási rendjének előbb felsorolt stratégiái mellett kellő szerepet kell, hogy kapjon a szociális munka, az egészségügyi és pszichológusi ellátás is (103.5.). Ugyancsak nagy hangsúlyt helyez a börtönrendszer elhagyására, amit a végrehajtási rend integrált részeként kell kezelni (103.6.).²¹ Az ajánlás szövegében megjelenik továbbá az elkövetett bűncselekmény jóvátételének gondolata, amely kizárólag önkéntes alapon történhet (103.7.).²² A Börtönszabályok végezetül rávilágítja a figyelmet az életfogytig tartó szabadságvesztés, valamint az egyéb hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték esetében a megfelelő nevelési terv és a végrehajtási rezsim biztosításának kiemelt szükségességére (103.8.).²³

Az ajánlás külön alcím alatt tárgyalja az *elítéltek munkavégzését*, kiemelve a munkáltatásnak az elítéltek végrehajtási rendjében betöltött meghatározó szerepét, egyúttal kizárja e tevékenység büntetésként való alkalmazását (105.). A fogvatartottak munkavégzése minden esetben függ testi és mentális egészségi állapotuktól, így mindaddig, amíg az egészségi feltételek megengedik, a munkavégzés a nyugdíjkorhatárt el nem érő elítéltektől megkövetelhető (105.2.). A munkavégzés

²¹ Az ajánlás e tekintetben az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (82) 16. számú ajánlására támaszkodott.

²² E körben az ajánlás számára irányadó a R (87)21. számú ajánlás az áldozat támogatásáról és az áldozattá válás megelőzéséről, valamint a R (99)19. számú ajánlás a mediációról büntető ügyekben.

²³ Lásd még a R (2003) 23. számú ajánlást az életfogytig tartó szabadságvesztés és az egyéb hosszú tartamú szabadságvesztés végrehajtásáról.

feltételeinek összhangban kell lenniük a szabad társadalomban alkalmazott normákkal (105.3.), az oktatás pedig a munkavégzéssel egyenértékűnek tekinthető (105.4.).

Az *oktatásnak* a végrehajtás rendjében betöltött jelentős szerepét támasztja alá e kérdéskör külön címszó alatt tárgyalása. E szabályok lényege, hogy az elítéltek végrehajtási rendjének kulcselemeként tekint az oktatásra és a szakképzési tréningekre (106.1.), bátorítja a fogvatartottakat az azokban való részvételre (106.2.) és az oktatási programok tartamát a szabadságvesztés tartamához igazodva rendeli meghatározni (106.3.).

Az ajánlás utolsó egysége a végrehajtási intézetekből való *szabadulás* kérdéseit taglalja. Így annak érdekében, hogy az átállítás a börtönéletből a kinti társadalomba minél zökkenőmentesebb legyen az elítélteket a szabadulás előtt megfelelő időben szervezett eljárásokkal és programokkal kell segíteni (107.1.). A társadalomba való fokozatos visszatérés elősegítése különösen a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték esetén igényel fokozott figyelmet (107.2.). Ezt a célt szolgálhatják többek között a börtönben szervezett szabadításra felkészítő programok vagy a feltételes szabadon bocsátás felügyelettel történő alkalmazása (107.3.). A szabadításra való felkészítés eredményessége érdekében a börtönhatóságoknak szorosan együtt kell működniük a társadalmi szervezetekkel és szolgálatokkal (107.4.) és minden támogatást megadni számukra az elítéltekkel való kapcsolattartáshoz, az utógondozási programok kidolgozásához (107.5.).

IX. rész

A szabályok korszerűsítése

Az ajánlás utolsó szerkezeti egysége az Európai Börtönszabályok alapos, szabályoknak megfelelő korszerűsítésére hív fel (108.). A magyarázó jegyzet szerint e korszerűsítésnek a tudományos kutatásokon kell alapulnia, figyelembe véve a szabályanyag és a büntető tárgyú egyéb okmányok, standardok és ajánlások közötti kapcsolatot is.

ZSUZSANNA JUHÁSZ

REPRESENTATION OF THE NEW VERSION OF THE EUROPEAN PRISON RULES

(Summary)

The first attempt to set prison standards in Europe was made in 1973 with the introduction of the European Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners by Resolution (73) 5 of the Council of Europe. They sought to adapt to European conditions the United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, which were initially formulated as far back as 1955. In 1987 the European Prison Rules were thoroughly revised to allow them. Since 1987 there have been many developments in prison law and practice in Europe. Evolutionary changes in society, crime policy, sentencing practice and research, together with the accession of new member states to the Council of Europe, have significantly altered the context for prison management and the treatment of prisoners. These developments led the European Committee on Crime Problems to entrust the Council for Penological Co-operation with the task of bringing the Rules into line with best current practice. The Recommendation that contains the new version of the European Prison Rules recognises the contribution of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of the Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

The present Rules address questions the Rules of 1987 did not consider (double jeopardy, governmental inspection and independent monitoring, ethnic and linguistic minorities, public awareness etc.). The Rules offer guidance to member states that are modernising their prison law and will assist prison administrations in deciding how to exercise their authority even where the Rules have not yet been fully implemented in national law.